

УДК 336.226.331: 336.228.34

JEL O17, L66, H26

DOI 10.33244/2617-5932.7.2021.196-208

К. І. Швабій,

д.е.н., професор,

професор кафедри

податкової політики,

Університет ДФС України,

м. Ірпінь, Україна

e-mail: schwab2004@ukr.net

ORCID ID 0000-0002-4837-391X;

Н. В. Новицька,

к.е.н., завідувач відділу дослідження

акцизного оподаткування,

*Науково-дослідний інститут фіскаль-
ної політики*

Університету ДФС України,

м. Ірпінь, Україна

e-mail: n.novitska@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-8238-4006;

І. І. Хлебнікова,

к.е.н., старший науковий співробітник

*відділу дослідження акцизного оподат-
кування,*

*Науково-дослідний інститут фіскаль-
ної політики*

Університету ДФС України,

м. Ірпінь, Україна

e-mail: khlebnikova.inna@ukr.net

ORCID ID 0000-0001-7265-9216

СТРУКТУРА ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ НЕЛЕГАЛЬНОГО РИНКУ СИГАРЕТ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ АКЦИЗНОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ТЮТЮНОВІ ВИРОБИ

У статті розкрито виклики у сфері справляння акцизного податку з тютюнових виробів, зумовлені розвитком нелегального ринку. Охарактеризовано фактори впливу на нелегальний ринок підакцизних товарів, уникнення оподаткування та податкової оптимізації. Проаналізовано вплив акцизного навантаження на тютюнові вироби, на обсяги нелегального обігу сигарет в Україні. Досліджено джерела походження нелегальних сигарет, а також методи здійснення такої незаконної діяльності. Запропоновано напрями удосконалення державної політики у сфері акцизного оподаткування тютюнових виробів.

Ключові слова: акцизне навантаження, ринок тютюнових виробів, нелегальний обіг, фальсифікація, контрабанда, контрафактна продукція, ухилення від оподаткування, уникнення оподаткування, цінова доступність найбільш продаваних марок сигарет.

К. И. Швабий, Н. В. Новицкая, И. И. Хлебникова. Структура и характерные особенности нелегального рынка сигарет в Украине в контексте влияния акцизной нагрузки на табачные изделия

В статье раскрыты вызовы в сфере взимания акцизного налога с табачных изделий, обусловленные развитием нелегального рынка. Охарактеризованы факторы влияния на нелегальный рынок подакцизных товаров, уклонения от налогообложения и налоговой оптимизации. Проанализировано влияние акцизной нагрузки на табачные изделия, на объемы нелегального оборота сигарет в Украине. Исследовано источники происхождения нелегальных сигарет, а также методы осуществления такой незаконной деятельности. Предложены направления совершенствования государственной политики в сфере акцизного налогообложения табачных изделий.

Ключевые слова: акцизная нагрузка, рынок табачных изделий, нелегальный оборот, фальсификация, контрабанда, контрафактная продукция, уклонение от налогообложения, избежание налогообложения, ценовая доступность самых продаваемых марок сигарет.

Мета статті полягає в проведенні аналізу впливу зростання ставок акцизного податку на обсяги нелегального обігу сигарет в Україні та формуванні пропозицій щодо удосконалення державної політики у сфері акцизного оподаткування тютюнових виробів.

Постановка проблеми. Неefективне функціонування інструментів політики акцизного оподаткування обумовлює нелегальний обіг підакцизних товарів та податкову оптимізацію. Це призводить до зниження фіскальних та регулятивних ефектів акцизного оподаткування, зумовлює негативні соціально-економічні наслідки (неякісна нелегальна підакцизна продукція створює високі ризики для здоров'я населення) та не дозволяє досягти цілей інтерналізації екстерналій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань акцизного оподаткування тютюнових виробів та протидії їх нелегальному обігу займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Н. Атаманчук [1], В. Коротун [2], Т. Кошук [3], В. Макаренко [4], В. Олєфір [5], М. Пасічний [6], Х. Росс [7] та інші. Проте питання аналізу впливу зростання ставок акцизного оподаткування тютюнових виробів на обсяги нелегального обігу сигарет висвітлено недостатньо, що обумовило актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з основних проблем у застосуванні акцизного податку упродовж усього періоду новітньої історії України є нестабільність податкового законодавства, зміни до якого були спрямовані як на вдосконалення самого механізму застосування акцизного податку, так і слугували виключно фіскальним цілям. У період економічної та фінансової кризи відбулось значне зростання ставок акцизного податку, що поряд з несприятливою економічною кон'юнктурою зумовило зменшення легального виробництва тютюнових виробів у 1,4 раза. Так, упродовж 2011–2020 рр. рівень акцизного навантаження на тютюнові вироби поступово збільшувався зі стрімкими та неодноразовими підвищеннями протягом звітного року упродовж 2014–2016, 2019 рр. Мінімальне податкове зобов'язання на сигарети з фільтром у

середньому за рік збільшувалося на 21,8 %, а в цілому за період дослідження зросло майже в 10 разів. Відповідно, підвищення акцизного навантаження зумовило збільшення фіскального значення акцизного податку на тютюнові вироби в 4,3 раза. Варто зазначити, що в загальних надходженнях акцизного податку з тютюнових виробів переважає акциз з вітчизняної продукції, що у середньому становить майже 37,3 % порівняно з 1,7 % імпоротної (рис. 1), що свідчить про вагоме значення вітчизняної тютюнової галузі для бюджету країни.

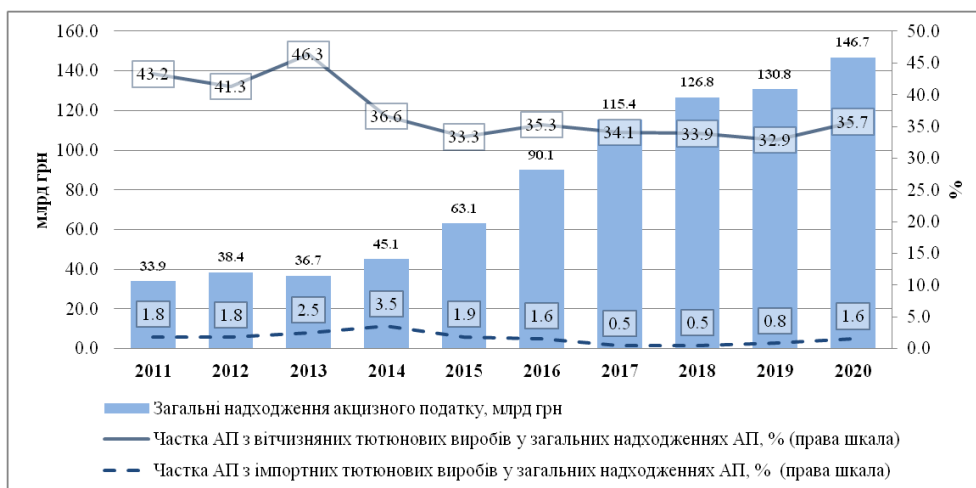

Рис. 1. Динаміка надходження акцизного податку з тютюнових виробів та його частка у сукупних надходженнях акцизного податку в Україні упродовж 2011–2020 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними Державної служби статистики України.

Для оцінки впливу акцизного оподаткування тютюнових виробів на його нелегальний обіг проаналізуємо показники податкового навантаження та цінової доступності вітчизняних сигарет і в країнах-сусідах.

Акцизне навантаження на тютюнові вироби, зокрема сигарети, в Україні доволі високе, незважаючи на низьку купівельну спроможність населення. Такий показник упродовж 2015–2020 рр. збільшився з 55,7 до 71,2 %, що пов'язано із впливом підвищення специфічної ставки акцизного податку, частка якого у ціні сигарет 2020 р. становила 54,5 % (рис. 2).

При цьому серед країн-сусідів ціна пачки сигарет найбільш продаваних марок за останніми оприлюдненими 2018 р. даними ВООЗ була однією з найменших та становила 0,83 євро за пачку (20 шт.) (рис. 3).

Однак, незважаючи на порівняно низьку ціну сигарет в Україні, їх цінова доступність серед країн-сусідів є однією з найменших. ВВП на душу населення, необхідний для придбання 2 000 сигарет найпродаваніших марок в Україні, становить 3,6 % – це 41-й показник серед 50 країн Європи (рис. 4). Причому показник демонструє упродовж 2008–2018 рр. зростаючу динаміку і збільшився протягом аналізованого періоду у 3 рази.

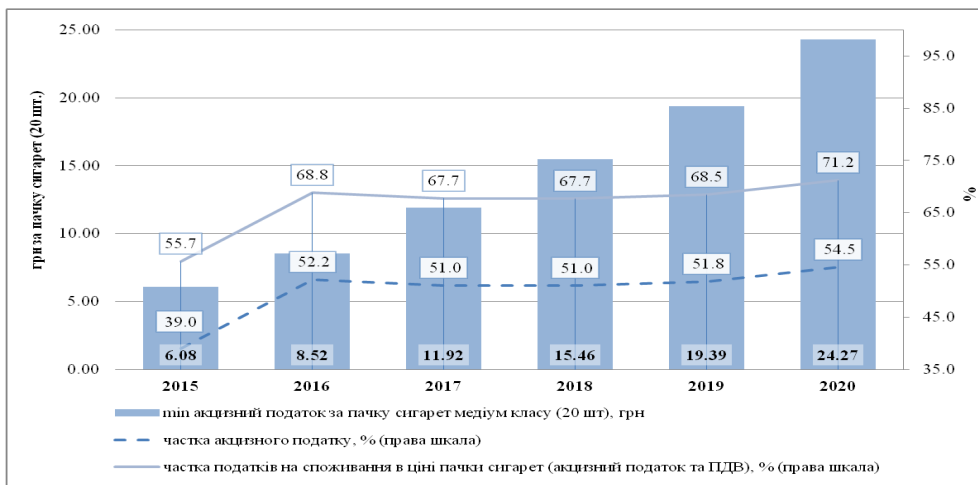
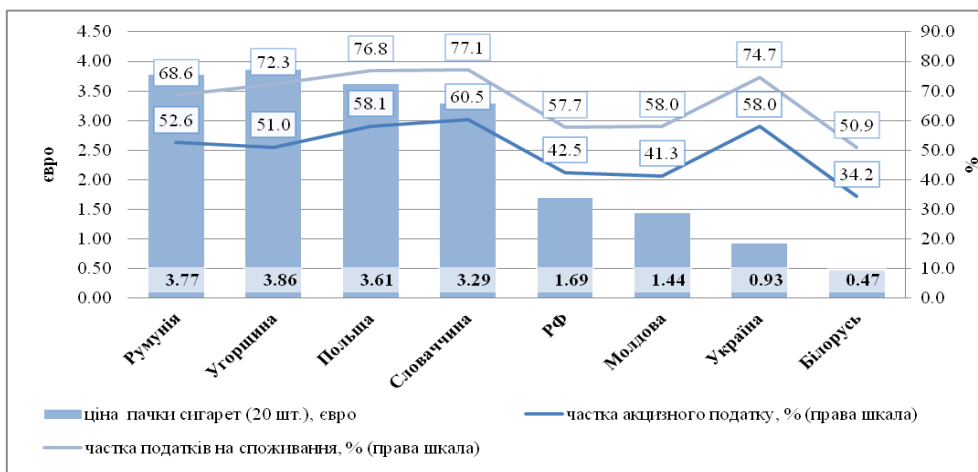

Рис. 2. Частка податків на споживання у ціні пачки сигарет медіум класу в Україні упродовж 2015–2020 рр., %

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної служби статистики України та даних про мінімальне податкове зобов'язання для сигарет Податкового кодексу України.

Примітка. Роздрібна ціна (включаючи всі податки) пачки 20 сигарет, переведена з місцевої валюти в євро за останніми офіційними курсами обміну валют за даними Міжнародного валютного фонду. Популярність визначається на основі інформації про частку національного ринку або шляхом консультацій з постачальниками цюнайменше у трьох точках роздрібного продажу.

Рис. 3. Ціни на пачку найбільш продаваних брендів сигарет (20 шт.) та частки податків на споживання в Україні та країнах-сусідах станом на 2018 р.

Джерело: розраховано авторами за даними [8].

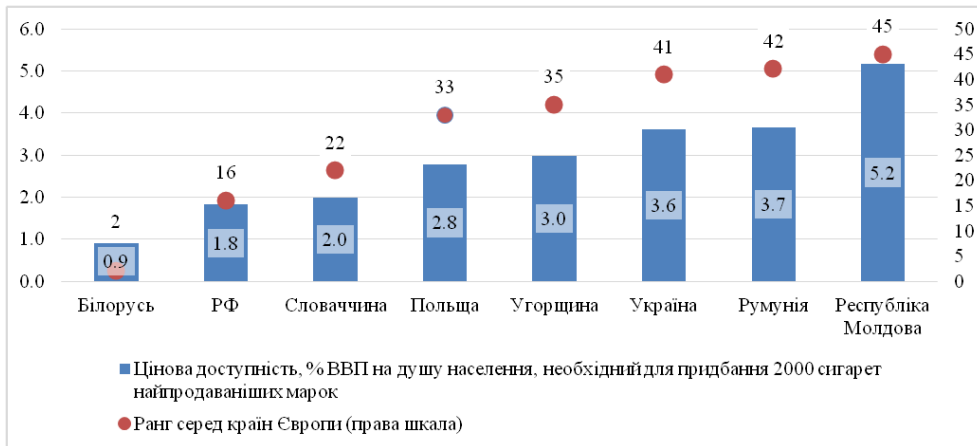

Рис. 4. Цінова доступність сигарет в Україні та країнах-сусідах станом на 2018 р.

Джерело: розраховано авторами за даними [8].

Варто звернути увагу на те, що метою податкового регулювання ринку тютюнових виробів є покращення здоров'я населення через вплив на споживання та сприяння врахуванню екстерналій у цінах виробників і забезпечення надходжень до бюджету. Однак значні витрати на сплату акцизного податку легальними виробниками та низька цінова доступність для споживачів одночасно створює економічну можливість для недобросовісних економічних агентів, які для отримання прибутку ухиляються від сплати податків. Незаконна торгівля зменшує ефективність податкового регулювання ринку тютюнових виробів, викривлює ринкові умови. За оцінками європейських фахівців, підвищення цін на легальні сигарети на 10 % (що може бути результатом, наприклад, збільшення податку) призводить до збільшення їх частки нелегального обігу на 3,6 % у країнах ЄС [9].

Для дослідження впливу зростання ціни легальних сигарет на їх нелегальний обіг в Україні застосуємо інструментарій економетричного моделювання. Вихідний масив даних представлено на рис. 5. Як змінні, було взято обсяги нелегальних сигарет на ринку, визначені на основі часток нелегального обігу за даними Kantar TNS та реалізації сигарет легального походження і ціну сигарет медіум класу за даними Державної служби статистики України та Державної податкової служби України.

Для специфікації моделі було проаналізовано досвід іноземних фахівців і вихідні дані для дослідження, на основі чого вирішено зупинитися на лінійній специфікації моделі. У зв'язку тим, що у моделі було виявлено гетероскедастичність, вирішено застосувати узагальнений МНК. Відповідне рівняння регресії має вигляд:

$$Illegal_t = -4,48 + 0,4 \cdot Price_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

t $(-1,308)^\circ$ $(5,52)^{***}$

*** Оцінки параметрів значимі з імовірністю 99,999 %.

° Оцінки параметрів значимі з імовірністю 90 %.

де $Illegal_t$ – обсяг нелегального обігу сигарет у поточному періоді; $Price_t$ – ціна сигарет медіум класу в поточному періоді; ε_t – випадкова складова.

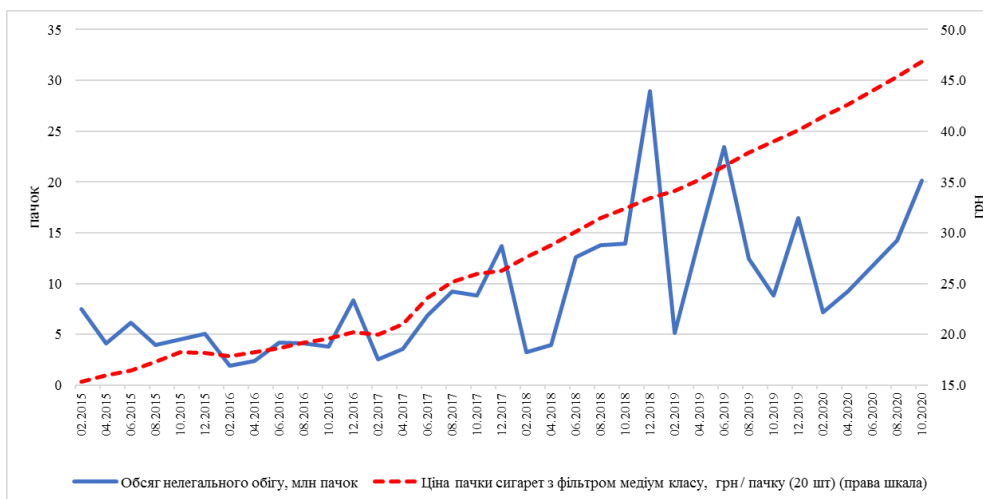

Рис. 5. Динаміка обсягів нелегального обігу та ціни сигарет медіум класу в Україні упродовж 2015–2020 рр.

Джерело: складено авторами за даними Kantar TNS, ДПС України та Державної служби статистики України.

Оцінки параметрів моделі є статистично значимими, рівняння регресії – в цілому є адекватним, а значення коефіцієнтів детермінації – високі. Коефіцієнт еластичності в економетричній моделі становить 1,22 та дозволяє зробити висновок про те, що зростання ціни сигарет на 1 % зумовлює збільшення обсягів їх нелегального обігу на 1,22 %. Інакше кажучи, підвищення ставок акцизного податку та, як наслідок, цін на сигарети в Україні має значний вплив на обсяг нелегального обігу тютюнових виробів.

Привабливе співвідношенням ваги і вартості тютюнових виробів та великий споживчий попит робить діяльність з виробництва та продажу нелегальної продукції надзвичайно рентабельною та практично малоризиковою. Як правило, відповідальність за незаконну діяльність у сфері виробництва та продажу підакцизних товарів є більш лояльною порівняно з покаранням за торгівлю наркотиками, людьми та зброєю, оскільки вважається менш небезпечною для суспільства.

Нелегальний ринок тютюнових виробів набуває все більших обертів. Так, за даними Kantar TNS, його обсяги упродовж періоду дослідження коливалися від 3,8 млрд шт у 2011 р. до 3,2 млрд шт у 2020 р. з найбільшим значенням 6,8 млрд шт у 2013 р. та найменшим – 0,9 млрд шт у 2016 р. (табл. 1). Проте в січні-лютому 2021 р. тенденція кардинально змінилася – частка нелегального обігу зросла майже вдвічі до 12,8 %.

При цьому структуру нелегального обігу сигарет найбільшу частку має продукція, призначена для магазинів безмитної торгівлі (Duty Free Only), яка в 2018 р. становить 2,7 %, в 2019 р. – 3,4 %, в 2020 р. – 2,8 %, в 2021 р. – 6,9 %. Однак, зважаючи на високий рівень прибутковості нелегальної діяльності, рівень підробленої продукції суттєво зріс, починаючи з 0,4 % в 2018 р. до 4,2 % в 2021 р., тобто більше ніж 10 разів. Водночас рівень контрабанди знизився з 2,2 % у 2020 р. до 1,7 % в 2021 р. В Україну нелегальні потоки сигарет та тютюну надходять переважно з Білорусі (виробництва ОАО «Гродненская

табачная фабрика НЕМАН») [10], Росії, а також з Молдови (Придністров'я), Туреччини, Об'єднаних Арабських Еміратів, Китаю та окремих районів Донецької і Луганської областей (далі – ОРДЛО) [11]. За даними Державної прикордонної служби України, близько 60 % спроб контрабанди здійснюються через порти. Також такі сигарети постачаються легковим та вантажним транспортом. При чому частка вантажного автотранспорту становить близько 90 % у загальній структурі нелегального переміщення тютюнових виробів. Водночас зафіксовано Державною прикордонною службою конкретні випадки контрабанди особами, які мають дипломатичний імунітет.

Таблиця 1

**Обсяги споживання тютюнових виробів та частка нелегального обігу сигарет
упродовж 2011–2020 рр., %**

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	січень– лютий 2021
Споживання усього, млрд шт., в т.ч.:	91,6	87,4	80,4	78,8	74,4	77,9	67,3	59,7	54,9	45,8	3,1
легальне споживання	87,8	82,9	73,6	74,4	73,1	77,0	65,8	57,1	51,4	42,6	2,7
нелегальний обіг	3,8	4,5	6,8	4,4	1,3	0,9	1,5	2,6	3,5	3,2	0,4
Частка нелегального обігу, %	4,1	5,2	8,5	5,6	1,7	1,1	2,3	4,4	6,6	6,9	12,8

Джерело: розраховано авторами на основі даних Державної податкової служби України, Державної служби статистики України та Kantar TNS.

Серед нелегальних марок найбільш поширеними є марки Compliment (торгова марка належить Львівській тютюнової фабриці) з маркуванням Duty Free, а також Marshall, Jin Ling, Lifa, Strong, NZ, «NZ gold» «NZ safari», «NZ Slims», Фест, Marvel, Credo, Pull, Urta, UT, Palermo, Basio, «ПРЕМЬЕР QS», «Мінськ», Portal, «Петр І» та інші [12; 14].

Придбати таку продукцію можна в звичайних кіосках, магазинах, відкритих ринках, у вуличних торговців на розкладках біля метро та великими партіями через засоби електронної комерції (інтернет-сайти та телеграм-канали) за ціною, значно нижчою від ринкової (до 30 грн). 63 % нелегальної продукції традиційно зафіксовано в 6-ти областях України: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Одеській, Хмельницькій, серед яких на першому місці Харківська область (14 %). Тобто 4 з них знаходяться поруч або безпосередньо межують із зоною проведення операції об'єднаних сил.

При цьому, за розрахунками Kantar TNS, втрати державного бюджету від несплачених акцизного податку та ПДВ у 2020 р. оцінювалися на рівні 5,3 млрд грн. Зважаючи на тенденції поширення нелегальної продукції в 2021 р., такі втрати прогнозуються на рівні 11,8 млрд грн [12; 13].

Нелегальні тютюнові вироби, з яких не сплачено податок, мають значні цінові переваги, порівняно з легальною продукцією, що, відповідно, підвищують їх доступність.

Це створює перешкоди для інтерналізації екстерналій шкідливого споживання підакцизних товарів. На додаток до прибутку та комерційних наслідків фальшиві або незаконно вироблені тютюнові вироби створюють інші проблеми, оскільки вони можуть представляти серйозну небезпеку для споживачів через відсутність контролю виробництва, який забезпечує відповідність кінцевої продукції санітарним, якісним та технічним правилам безпеки.

Проблема нелегальної торгівлі підакцизними товарами є загальносуспільною. Вона зумовлена комплексом системно пов'язаних між собою чинників, сукупний негативний вплив яких відчувається у багатьох сферах суспільного життя. До них варто віднести: низьку платоспроможність населення; скорочення легального виробництва підакцизної продукції; низький рівень податкової дисципліни; суспільну толерантність до нелегальної діяльності; наявність неформальних дистрибуторських мереж і організованої злочинності; непередбачуваність та економічна необґрунтованість підвищення рівня ставок акцизного податку; відмінності акцизної і тарифної політики між різними юрисдикціями (рівень ставок акцизного податку у країнах-сусідах); низька ефективність контрольних заходів за виробництвом та обігом підакцизних товарів та нескоординована робота правоохоронних органів; недостатня відповідальність за правопорушення у сфері виробництва й обігу підакцизних товарів; нормативно неврегульована інтернет-торгівля підакцизними товарами та відсутність відповідних механізмів контролю [4].

Спираючись на сформовані в наукових колах поняття ухилення від сплати податків (*tax evasion*), уникнення податків (*tax avoidance*), оптимізація податкових платежів у межах податкового планування (*tax planning*) [15], а також специфіку ринку підакцизних товарів та аналіз порушень у сфері виробництва та обігу тютюнових виробів, можна узагальнити та класифікувати специфічні форми та методи ухилення, уникнення та податкової оптимізації (рис. 6).

Підводячи підсумки, можна сказати, що однією з нагальних проблем у сфері протидії нелегальному обігу є забезпечення належного контролю за виробництвом та обігом тютюнових виробів. Напрямами вдосконалення політики у сфері акцизного оподаткування сигарет з метою протидії їх нелегальному виробництву є вдосконалення ліцензування, зокрема впровадження дозвільного принципу реєстрації; нормативно-правове врегулювання продажу тютюнових виробів через засоби електронної комерції; введення кримінальної відповідальності за незаконне переміщення тютюнових виробів через кордон і посилення відповідальності за правопорушення у сфері незаконного виробництва та обігу тютюнових виробів і недопущення попадання нелегально вироблених та ввезених тютюнових виробів у місця торгівлі; впровадження спільної з Європейським Союзом та іншими державами системи відстеження переміщення тютюнових виробів, при чому створення такої системи не може бути делеговане виробникам або пов'язаним з ними організаціям. Також передбачається посилення співпраці з митними та прикордонними органами іноземних держав у сфері боротьби з незаконним переміщенням тютюнових виробів через кордон.

Рис. 6. Класифікація форм та методів ухилення, уникнення та податкової оптимізації у сфері виробництва та обігу тютюнових виробів

Джерело: складено авторами.

Висновки. Існування нелегального обігу сигарет знижує результативність податкового регулювання ринку тютюнових виробів, водночас позбавляючи державу податкових надходжень, які мають вирішальне значення для фінансування суспільних благ. Крім того, злочинні доходи, отримані від нелегальної діяльності, як правило, використовуються в корупційних схемах, інших незаконних діях, тим самим підриваючи громадську безпеку, належне управління та верховенство права. Нелегальна торгівля негативно впливає на легальний ринок підакцизних товарів, стримує конкурентоспроможність законослухняних суб'єктів господарювання та підриває репутацію контролюючих органів. Запропоновані

організаційно-правові заходи протидії нелегальному обігу сигарет сприятимуть уникненню таких негативних явищ.

Подальшими перспективами досліджень у цьому напрямі є розробка пропозицій щодо модернізації системи контролю за виробництвом та обігом тютюнових виробів, зокрема впровадження цифрових інструментів відстеження продукції за ланцюгом постачання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н. І. Правові основи непрямих податків в Україні: монографія / Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України. К.: Алерга, 2019. 352 с. URL: http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/123456789/58171/1/6081_IR.pdf
2. Модернізація системи контролю за обігом тютюнових виробів / Новицька Н. В., Хлебнікова І. І., Коротун В. І., Кошук Т. В. та ін. / за заг. ред. Новицької Н. В. Ірпінь – Хмельницький, 2020. 120 с.
3. Податкове регулювання ринку тютюнових виробів в умовах його трансформації [Коротун В. І., Кошук Т. В., Новицька Н. В., Хлебнікова І. І.] / за заг. ред. Кошук Т. В. Ірпінь – Хмельницький, 2020. 132 с.
4. Макаренко В. В. Податкове регулювання ринку підакцизних товарів в Україні: дис. канд. ек. наук : 08.00.08. Ірпінь, 2021. 259 с.
5. Олефір В. Результати і перспективи підвищення ставок акцизного податку на алкогольні напої і тютюнові вироби. *Економіст*. 2016. № 7. С. 8–11.
6. Пасічний М. Д. Стратегія акцизного оподаткування тютюнових виробів в Україні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 6. С. 220–226.
7. Little M, Ross H, Bakhturidze G, et al. Analysis of the illicit tobacco market in Georgia in response to fiscal and non-fiscal tobacco control measures. *Tobacco Control*. 2021. June. URL: <https://tobaccocontrol.bmj.com/content/early/2021/06/10/tobaccocontrol-2020-056404>.
8. Affordability of the most sold brand of cigarettes, globally, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018, *Trend Growth Rate in Affordability, Cigarettes*. WHO. URL: https://www.who.int/tobacco/global_report/Table-9.6-Affordability.xls.
9. The Impact of E-Cigarette Regulation on the Illicit Trade in Tobacco Products in the European Union [J. Priege, M. A. R. Kleiman J. Kulick, A. Aziani, M. Levi, S. C. Hampsher, C. Manning, R. Hahn]. BOTEK Analysis LLC. 2019. 222 p.
10. Житомирська митниця ДФС: упереджено незаконне переміщення тютюнових виробів через митний кордон України. Державна фіскальна служба України Офіційний портал. 2021. URL: <http://zt.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-315186.html>.
11. Кулицький С. Тіньовий ринок тютюнових виробів: контрафактне виробництво і контрабанда. *Україна: події, факти, коментарі*. 2021. № 6. С. 40–51. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2021/ukr6.pdf>.
12. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні (4 хвиля 2020). *Kantar*. 2020. URL: <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-4-hvilya-2020>.
13. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні (1 хвиля 2021). *Kantar*. 2021. URL: <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-1-hvilya-2021>.

14. Литвин О. Україна втрачає по 12 млрд на рік через контрабанду сигарет: які схеми використовують і хто за ними стоїть. *Obozrevatel*. 2021. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/falsifikatsiya-sigaret-v-ukraini-dosyagla-istorichnogo-rivnya-hto-stoit-za-kontrabandoyu.htm>.

15. Протидія агресивному податковому плануванню: світовий досвід та виклики для України: монографія / [Брехов С. С., Коротун В. І., Сушкова О. Є., Новицька Н. В. та ін.] ; за заг. ред. С. С. Брехова та В. І. Коротуна. К. : Алерта, 2017. 344 с.

REFERENCES

1. Atamanchuk, N. I. (2019). *Pravovi osnovy nepriamykh podatkov v Ukraini* [Legal bases of indirect taxes in Ukraine]. Kiev: Alerta. URL: http://ir.nusta.edu.ua/bitstream/123456789/5817/1/6081_IR.pdf.

2. Novytska, N., Khliebnikova, I., Korotun, V., Koschuk, T. (2020). *Modernizatsiia systemy kontroliu za obihom tiutiunovykh vyrobiv* [Modernization of the Control System for Tobacco Products]. (Ed. By N.V. Novytska). Irpin, Khmelnytskyi. URL: http://ndi-fp.nusta.edu.ua/fi les/doc/2020_Modernizaciia_fi n.pdf.

3. Korotun, V., Koschuk, T., Novytska, N., Khliebnikova, I. (2020). *Podatkove rehuliuвання rynku tiutiunovykh vyrobiv v umovakh yoho transformatsii* [Tax regulation of the tobacco products market in the conditions of its transformation]. Irpin, Khmelnytskyi. URL: <http://ndi-fp.nusta.edu.ua/newsView/345/>.

4. Makarenko, V. V. (2021). *Podatkove rehuliuвання rynku pidaktsyzykh tovariv v Ukraini* [Tax regulation of the market of excisable goods in Ukraine] (*Candidate dissertation*). Irpin: USFSU.

5. Olefir, V. (2016). *Rezultaty i perspektyvy pidvyshchennia stavok aktsyznego podatku na alkoholni napoi i tiutiunovi vyroby* [Results and prospects of raising excise tax rates on alcoholic beverages and tobacco products]. *Economist*, (7), 8–11.

6. Pasichny, M. D. (2017). *Stratehiia aktsyznego opodatkuvannia tiutiunovykh vyrobiv v Ukraini* [Strategy of excise taxation of tobacco products in Ukraine]. *Business Inform*, (6), 220–226.

7. Little, M, Ross, H, Bakhturidze, G, et al. (2021). *Analysis of the illicit tobacco market in Georgia in response to fiscal and non-fiscal tobacco control measures*. *Tobacco Control*. URL: <https://tobaccocontrol.bmj.com/content/early/2021/06/10/tobacco-control-2020-056404>.

8. *Affordability of the most sold brand of cigarettes, globally, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016, 2018*, *Trend Growth Rate in Affordability, Cigarettes*. WHO. URL: https://www.who.int/tobacco/global_report/Table-9.6-Affordability.xls.

9. Priege, J., Kleiman, M. A. R., Kulick, J., et al. (2019). *The Impact of E-Cigarette Regulation on the Illicit Trade in Tobacco Products in the European Union: BOTEC Analysis LLC*.

10. *Zhytomyrska mytnytsia DFS: uperedzheno nezakonne premishchennia tiutiunovykh vyrobiv cherez mytnyi kordon Ukrainy* [Zhytomyr SFS customs: illegal movement of tobacco products across the customs border of Ukraine is prevented]. (2021). Ofitsiyni portal Derzhavna fiskalna sluzhba Ukrainy. URL: <http://zt.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/print-315186.html>.

11. Kulytskyi, S. (2021) Tinovyi rynek tiutiunovykh vyrobiv: kontrafaktne vyrobnytstvo i kontrabanda [Shadow market of tobacco products: counterfeit production and smuggling]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, (6), 40–51. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2021/ukr6.pdf>.

12. Monitorynh nelegalnoi torhivli tiutiunovymy vyrobamy v Ukraini (4 khvyliia 2020) [Monitoring of illicit trade in tobacco products in Ukraine (4 wave 2020)] (2020). Kantar. URL: <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-4-hvilya-2020>.

13. Monitorynh nelegalnoi torhivli tiutiunovymy vyrobamy v Ukraini (1 khvyliia 2021) [Monitoring of illicit trade in tobacco products in Ukraine (1 wave 2021)]. (2021). Kantar. URL: <https://tns-ua.com/news/monitoring-nelegalnoyi-torgivli-tyutyunovimi-virobami-v-ukrayini-1-hvilya-2021>.

14. Lytvyn, O. (2021). Ukraina vtrachaie po 12 mlrd na rik cherez kontrabandu syharet: yaki skhemy vykorystovuiut i khto za nymy stoit [Ukraine loses 12 billion a year due to cigarette smuggling: what schemes are used and who is behind them]. *Obozrevatel*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/falsifikatsiya-sigaret-v-ukraini-dosyagla-istorichnogo-rivnya-hto-stoit-za-kontrabandoyu.htm>.

15. Brekhov, S. S., Korotun, V. I., Sushkova, O. E., Novitskaya, N. V., et al. (2017). *Protydiia ahresyvnomu podatkovomu planuvanniu: svitovy dosvid ta vyklyky dlia Ukrainy* [Counteracting aggressive tax planning: world experience and challenges for Ukraine]. Kiev: Alerta.

Kostiantyn Shvabii, Doctor of Economics, Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Nadiia Novytska, Ph.D in Economics, Research Institute of Fiscal Policy, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Inna Khliebnikova, Ph.D in Economics, Senior Researcher, Research Institute of Fiscal Policy, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Structure and Characteristics of the Illegal Tobacco Market in Ukraine in the Context of the Influence of Excise Duty Burden on Tobacco Products

Inefficient functioning of excise duty policy causes illegal turnover of cigarettes and tax optimization. This reduces the fiscal and regulatory effects of excise duty, causes negative socio-economic consequences (low-quality illegal excisable products create high risks to public health) and prevents the goals of internalization of externalities.

The purpose of the article is to analyze the impact of rising excise duty rates on the volume of illicit turnover of cigarettes in Ukraine and to formulate proposals for improving state policy in the field of excise duty taxation of tobacco products.

The methodological basis of the study was the use of a set of general and special research methods: analysis and synthesis – to detail the subject of study and study its components in integrity and unity; economic analysis and statistics – to establish the peculiarities of the transformation of the domestic market of tobacco products; trend and structural analysis - to study the dynamics and structure of indicators of the market of tobacco products, econometric modeling – to determine the impact of excise tax on the volume of illicit cigarettes; extrapolations – in determining the possibility of implementation of existing world experience in the domestic practice of control over the circulation of tobacco products; graphical and tabular methods of visualization – to visualize the processes occurring in the market of tobacco products.

During the period of 2011–2020, the level of excise duty burden on tobacco products gradually increased with rapid and repeated increases during the reporting year in some periods, and in general cut almost 10 times. As a result, taking into consideration the low income of the population, the affordability of the most sold brand of cigarettes among neighboring countries is now one of the lowest. This led to negative processes in the tobacco market in the form of a significant increase in the share of illicit trafficking in cigarettes, which in January-February 2021 reached 12.8 %. Using econometric modeling methods, it was found that an increase in the price of cigarettes by 1 % leads to an increase in their illicit turnover by 1.22 %. In other words, the increase in excise duty rates and, as a consequence, cigarette prices in Ukraine has a significant impact on the volume of illicit turnover in tobacco products. The main forms of evasion, avoidance and tax optimization in the field of production and circulation of tobacco products are identified, which include: counterfeit; smuggling; «cheap whites»; «bootlegging»; promotion of excisable goods in the supply chain without payment and / or partial payment of taxes; sale of tobacco and tobacco products through e-commerce using postal and courier services; replacement when marking the direct object of taxation; dumping. Due to the significant spread of illicit turnover in cigarettes, it is necessary to modernize the tools for controlling the production and circulation of tobacco products.

The existence of illicit cigarette trafficking reduces the effectiveness of tax regulation of the tobacco products market, while depriving the state of tax revenues that are crucial for financing public goods. In addition, criminal proceeds of illegal activities are generally used in corrupt schemes of other illegal activities, thereby undermining public safety, good governance and the rule of law. Illegal trade negatively affects the legal market for excisable goods, hinders the competitiveness of law-abiding businesses and undermines the reputation of regulatory authorities. The proposed organizational and legal measures to combat illicit turnover of cigarettes will help to avoid such negative phenomena.

Key words: *excise duty burden, tobacco products market, illicit turnover, smuggling products, counterfeit products, tax evasion, tax avoidance, affordability of the most sold brand of cigarettes.*

Стаття надійшла до редколегії 10 лютого 2021 року